

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-116>

УДК 375.43.161.2:004

Василенко О.П.

Одеський національний морський університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація. У даній статті автором розглянуто особливості розвитку критичного мислення, як необхідної складової сучасної освіти. Наведено засоби інтерактивних технологій навчання, подано базову модель трьох стадій організації навчального процесу: „Виклик – осмислення – міркування (рефлексія)” та прийоми розвитку критичного мислення. Доведено, що розвиток критичного мислення залежить від форм та методів організації навчально-виховного процесу. Основними і дієвими в цьому процесі є сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні технології, презентації, які забезпечують активні форми діяльності тих, кого навчають, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження і розв'язання проблем, формування власної думки та самореалізації. Існує багато засобів інтерактивних технологій навчання, найчастіше у літературі зустрічаються такі: „бій”, „захист”, „естафета”, „мандрівка”, „рольова гра” тощо. Рекомендовано застосування у навчальному процесі означених засобів інтерактивних технологій сприяє розвитку критичного мислення й дає можливість особистісного зростання, розвитку індивідуальності.

Ключові слова: критичне мислення, інтерактивні технології навчання, прийоми розвитку критичного мислення.

Vasylenko Olena

Odesa National Marine University

FEATURES CRITICAL THINKING IN FOREIGN STUDENTS AT THE STUDY UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Summary. This article examined the features of critical thinking as a necessary component of modern education. An interactive means of learning technologies, basic model contains three stages of the educational process: "The challenge – thinking – reasoning (reflection)" techniques and critical thinking. It is proved that the development of critical thinking depends on the forms and methods of organization of the educational process. The main and effective in this process are modern pedagogical technologies, interactive teaching methods, information computer technologies, presentations that provide active forms of activity of those who are taught, involve them in the creative process of cognition, research and solving problems, forming their own thoughts. and self-realization. There are many means of interactive learning technologies, most commonly found in the literature are: "battle", "defense", "relay", "journey", "role-playing" and the like. It is proved that the task of educational institutions of the XXI century is to prepare not only narrowly trained specific specialists. In a situation where the workforce is extremely mobile, specialists are needed who can quickly change their profession. To do this, they need not so much knowledge as the ability to "switch", do the little-known thing, the ability to think and act on their own. The orientation of education is changing in the direction of transition from specific knowledge, the so-called "dry residue", to providing the opportunity to adapt in the conditions of "information explosion", stimulating critical thinking, stock "buoyancy". There is such an expression: "Education is what remains after everything has been forgotten" – and today, in the understanding of many educators, "knowledge is what you can do using the information you receive," and education is not what a person knows and remembers, and what constantly determines behavior". It is recommended to use certain means of interactive technologies in the educational process that promotes the development of critical thinking and gives the opportunity for personal growth and development of individuality.

Keywords: critical thinking, interactive learning technologies, techniques of critical thinking.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перехід України до ринкової економіки зумовив необхідність формування сучасної економічної культури суспільства, переорієнтації й поглиблення економічної освіти, актуальним завданням якої є підготовка спеціаліста, здатного сприймати ринкові перетворення, легко адаптуватися до змін у житті, вільно оперувати загальними і галузевими економічними поняттями, підвищувати власну компетентність протягом усього життя, мати вже сформоване на високому рівні критичне мислення. Прискорення темпів зміни умов життєдіяльності людини не дозволяє їй замикатися в рамках заданого стійкого світогляду. Визнання обмеженості своїх поглядів і уявлень про суспільство та можливість їхнього перегляда-

ду, самостійність мислення у вирішенні економічних, соціальних і політичних проблем стає важливою частиною життєдіяльності сучасної людини. Адже рішення, які людина постійно приймає і як приватна особа, і як член суспільства з різних приводів (економіка, природні ресурси, трансгенні продукти, альтернативні види палива тощо) не тільки впливають, але й визначають шляхи розвитку людства загалом, здійснюють вплив на рівень цього розвитку та навіть виживання загалом. Розуміння того, що будь-яка діяльність пов'язана з діями інших людей, потреба в узгодженні інтересів, оцінці наслідків своїх рішень для інших, а не просто у виборі кожним вигідного для себе варіанта, приводить до висновку про необхідність розвитку відповідного мислення.

Одним із результатів бажаного зрушення, що відповідає апробованому досвіді демократичних країн, є традиція критики або, більш виразно, критичного мислення [5; 7]. Адаже у вільному демократичному суспільстві на перше місце виходить здатність і готовність оцінювати ситуацію критично, але без упередження, відокремлювати істину від неправди, самостійно знаходити рішення і захищати істину.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні вчені К. Корсак, Л. Киенко-Романюк, О. Неприцький та ін. [1; 3] відмічають такі обставини, що гальмують розв'язання означеної проблеми в нашій державі:

- необґрунтоване звинувачення точних наук в „антигуманності” й значне скорочення наукових досліджень;

- безперервність „гуманізації і гуманітаризації” навчального процесу шляхом примітивного скорочення присутності точних дисциплін у середніх і вищих школах із розширенням обсягу вивчення „правильних історій”;

- припинення чи значне скорочення видання книг і журналів із переважної більшості точних наук, витіснення багатьох науковців за кордон;

- виключення з „масової культури” будь-яких елементів наукових знань.

Виклад основного матеріалу. В міру розвитку економіки, соціально-політичного і культурного життя інтелектуальна праця буде розглядатися як майстерність виявляти, спостерігати, розрізняти, класифікувати, оцінювати, критично аналізувати, моделювати, робити висновки, приймати продумані рішення. Очевидно, що ці вміння повинні формуватися під час здобуття освіти.

Завдання навчальних закладів XXI століття – готувати не тільки вузько підготовлених конкретних спеціалістів. В умовах, коли робоча сила є надзвичайно рухливою, потрібні спеціалісти, які можуть швидко змінювати професію. Для цього їм потрібні не стільки знання, скільки вміння „переключитись”, зайнятися маловідомою справою, вміння думати й діяти самостійно. Спрямованість освіти змінюється в напрямку переходу від конкретних знань, так званого „сухого залишку”, до забезпечення можливості адаптуватися в умовах „інформаційного вибуху”, стимулювання критичного мислення, запасу „плавучості”. Є такий вираз: „Освіта – це те, що залишається після того, як усе вивчене вже забуде”, – і сьогодні в розумінні багатьох педагогів „знання – це те, що ви можете зробити, використовуючи одержану інформацію”, а освіта – це не те, що людина знає й пам'ятає, а те, що постійно визначає поведінку” [2].

Тому найважливішим завданням студентів є навчитись сприймати нову інформацію, контролювати її, ставити під сумнів, об'єднувати, переробляти, адаптувати або відкидати. Інакше кажучи, одним із головних завдань у становленні особистості демократичного суспільства – це формування та розвиток критичного мислення [4].

Розвиток критичного мислення залежить від форм та методів організації навчально-виховного процесу. Основними і дієвими в цьому процесі є сучасні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, інформаційні комп'ютерні

технології, презентації, які забезпечують активні форми діяльності тих, кого навчають, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження і розв'язання проблем, формування власної думки та самореалізації. Існує багато засобів інтерактивних технологій навчання, найчастіше у літературі зустрічаються такі: „бій”, „захист”, „естафета”, „мандрівка”, „рольова гра” тощо. Наприклад:

- схема „бою” така – декілька команд ставлять одна одній завдання, складають запитання;

- схема „захисту” – кожна команда показує програму, яка захищає щось (державу, професію, науку...);

- „естафета” близька до „захисту”, але для форми „захисту” порядок виступу команд не має значення, а для форми „естафети” потрібна визначена послідовність;

- схема „мандрівки” – команди, переходячи від „станції” до „станції” одержують на них завдання, питання від організаторів „мандрівки” відповідно до її теми.

Останнім часом у літературі ці методи знайшли своє місце під загальним найменуванням „технології критичного мислення”. Конструктивну основу „технології критичного мислення” становить базова модель трьох стадій організації навчального процесу: „**Виклик – осмислення – міркування (рефлексія)**” [6].

Стадія виклику. Виклик уже наявних знань з досліджуваного питання, активізація студентів, мотивація для подальшої роботи. З пам'яті „викликаються”, актуалізуються наявні знання й уявлення про досліджуваний предмет або явище, формується особистий інтерес, визначаються цілі. Ситуацію виклику може створити педагог уміло заданим питанням, демонстрацією несподіваних властивостей предмета, розповіддю про побачене, створенням ситуації „розриву стереотипу” у способі рішення навчального завдання; у тесті – на стадії виклику працюють „введення, анотації, що мотивують приклади”. Можна перераховувати багато прийомів, але, головним тут є їх призначення для мотивування студентів до роботи, включення їх в активну діяльність. Студент „згадує”, що йому відомо з досліджуваного питання (робить припущення), систематизує інформацію до її вивчення, ставить питання, на які хотів би одержати відповідь.

Методи:

- складання списку „відомої інформації”, розповідь;

- припущення за ключовими словами;

- систематизація матеріалу (графічна): класери, таблиці;

- правильні й неправильні твердження;

- переплутані логічні ланцюжки й т.д.

Інформація, отримана на першій стадії, вислуховується, записується, обговорюється, робота ведеться індивідуально – у парах – групах.

Стадія осмислення (або реалізації змісту), як правило, ті що навчаються вступають у контакт із новою інформацією. Відбувається її систематизація. Студент одержує можливість задуматися про природу досліджуваного об'єкта, учитися формулювати питання в міру співвіднесення старої й нової інформації. Відбувається формування власної позиції. Дуже важливо, що

вже на цьому етапі за допомогою низки прийомів уже можна самостійно відслідковувати процес розуміння матеріалу. Відбувається збереження інтересу до теми при безпосередній роботі з новою інформацією, поступове просування від знання „старого” до „нового”. Студент читає (слухає) текст, використовуючи активні методи читання, робить позначки на полях або веде записи в міру осмислення нової інформації.

Методи активного читання:

– маркування з використанням значків «v», «+», «-», «?» (у міру читання ставляться на полях праворуч);

– ведення різних записів типу подвійних „щоденників”, „бортових журналів” та ін.;

– пошук відповідей на поставлені в першій частині заняття питання й т.д.

Безпосередній контакт із новою інформацією (текстом, фільмом, мультимедійними презентаціями, матеріалом параграфа у підручнику), робота ведеться індивідуально або в парах.

Стадія міркування (рефлексії) характеризується тим, що студенти закріплюють нові знання й активно „перебудовують” власні первинні уявлення для того, щоб додати до них нові поняття. Таким чином, відбувається „привласнення” нового знання й формування на його основі особистого аргументованого уявлення про досліджуваний об’єкт. Аналіз власних розумових операцій становить серцевину даного етапу. Протягом роботи інформація опановується різними способами, відбувається її інтегрування, розвиваються вміння формулювати власну думку на ґрунті осмислення різного досвіду, ідей та уявлень, формулюються умовиводи й логічні ланцюги доказів, виражаються власні думки, розвиваються уміння ясно, упевнено й коректно висловлювати думки з урахуванням сприйняття оточуючих.

Студенти повертаються до первісних записів – припущень, вносять зміни, доповнення, формулюють творчі, дослідницькі або практичні завдання на основі вивченої інформації, співвідносять „нову” інформацію із „старою”, використовуючи знання, отримані на стадії осмислення.

Методи:

– заповнення кластерів, таблиць, установлення причинно-наслідкових зв’язків між блоками інформації;

– повернення до ключових слів правильні й неправильні твердженням;

– відповіді на поставлені питання;

– організація усних і письмових „столів”;

– організація різних видів дискусій;

– написання творчих робіт (п’ятивірші – сінквейни, есе);

– дослідження з окремих питань теми й т.д.

Творча переробка, аналіз, інтерпретація й т.д. вивченої інформації, робота ведеться індивідуально – у парах – групах.

Існує багато прийомів розвитку критичного мислення. Це такі прийоми, як „Кластер”, „Бортовий журнал”, „Таблиця „тонких” і „товстих” питань” [1; 8], „Інсьорт” та ін.

Наприклад: прийом „кластер” („грона”), зміст якого у виділенні значенневих одиниць тексту й графічному оформленні їх у певному порядку у вигляді грони. Він є найбільш популяр-

ним із сучасних методів. Використовувати даний прийом можна на всіх етапах заняття: на стадії виклику, осмислення, рефлексії або як стратегію заняття у цілому. Помітимо, що графічне структурування тексту для багатьох студентів є необхідним у силу специфіки їхнього способу сприйняття інформації.

Кластер (від англ. – *cluster* – „грона”) – це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються при зануренні в той або інший текст. Іноді такий спосіб називають „наочним мозковим штурмом”. Думки розташовуються в певному порядку. Багато викладачів порівнюють цей прийом з моделлю сонячної системи або „асоціативним кущем”.

Система кластерів охоплює більшу кількість інформації, ніж можна одержати при звичайній письмовій роботі (конспектуванні). Студенти легко використовують цей прийом. Організація роботи починається з пропозиції озаглавити значеннєві блоки або відповіді на готові питання. Досить 2-3 рази провести подібну роботу, щоб цей прийом став технологічним. Майбутні фахівці інженерно-технічних спеціальностей із задоволенням використовують кластери. Правила дуже прості: виділити центр – це тема, від неї відходять промені – великі значеннєві одиниці, а від них відповідні терміни, поняття.

Послідовність дій при побудові кластера проста й логічна:

1. У центрі чистого аркуша (дошки) необхідно написати ключове слово або тезу, що є „серцем” тексту.

2. Навколо „накидати” слова або пропозиції, що виражають ідеї, факти, образи, що підходять для даної теми (Модель „планета і її супутники”).

3. По мірі запису слова, що з’явилися з’єднуються прямими лініями із ключовим поняттям. У кожного з „супутників” у свою чергу теж з’являються „супутники”, встановлюються нові логічні зв’язки.

У результаті виходить структура, що графічно відображає міркування, визначає інформаційне поле даного тексту. „Майстри” роботи з текстами радять у роботі над кластерами дотримувати таких правил:

1) Не боятися записувати все, що спадає на думку. Дати волю уяві й інтуїції. 2) Продовжувати роботу, поки не скінчиться час або „ідеї не висохнуть”. 3) Постаратися побудувати якнайбільше зв’язків. Не рухатись за задалегідь визначеним планом.

Поради до організації роботи з „гронами” для викладачів та студентів:

1. Оцініть текст, з яким будете працювати. Чи потрібна в цьому випадку розбивка на „грони”? Чи можна виділити в тексті більші й малі значеннєві одиниці?

2. Якщо виникли сумніви та труднощі з виокремленням цих значеннєвих одиниць, допомогти можуть питання, ключові слова або фрази.

3. Зробити презентацію записів.

4. Встановити зв’язки між „гілочками” „грони” та пояснити зв’язки, що виникли.

5. Якщо ви хочете зупинитися на якому-небудь значеннєвому блоці, зробіть цю „гілочку” яскравіше.

Помітимо, що кластерна схема не є строго логічною й дозволяє охопити надлишковий обсяг інформації. Кластер є відбиттям **нелінійної форми мислення**. У подальшій роботі, аналізуючи кластер, що вийшов, як „поле ідей”, варто конкретизувати у напрямку розвитку теми. Можливі такі варіанти: укрупнення або деталізація значенневих блоків (за необхідністю); виділення декількох ключових аспектів, на яких буде зосереджена увага в окремій схемі.

Розбивка на кластери використовується як на етапі виклику, так і на етапі рефлексії, може бути способом мотивації розумової діяльності до вивчення тем або формою систематизації інформації за для підсумків вивчення матеріалу. Залежно від мети педагог може організувати індивідуаль-

ну самостійну роботу або колективну діяльність у вигляді загального спільного обговорення.

Висновки. Отже щоб підготувати закладам вищої освіти сучасного випускника (спеціаліста), який буде здатен легко адаптуватися під вимоги ринку праці, вільно оперувати базовими та галузевими поняттями, підвищувати свою компетентність протягом життя, необхідно під час навчання у вищі розвивати у студентів критичне мислення. Застосовувати у навчальному процесі зазначені засоби інтерактивних технологій, що сприятимуть розвитку критичного мислення в іноземних студентів при вивченні української мови за професійним спрямуванням та надуть можливість особистісного і професійного зростання, розвитку індивідуальності.

Список літератури:

1. Василенко О. Застосування засобів інтерактивних технологій навчання при викладанні української мови за професійним спрямуванням майбутнім фахівцям інженерно-технічних спеціальностей. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка* : Філологічні науки. 2017. Випуск 44.
2. Громовий В. Уроки реформування американських шкіл. Школа. Київ : Плеяди, 2004. С. 265.
3. Києнко-Романюк Л. Формування навичок критичного мислення в українських школярів і підготовка вчителів загальноосвітніх шкіл. Київ, 2017.
4. Савченко Г. О. Формування критичного мислення студентів при дослідженні математичних моделей економіки. Київ, 2007.
5. Сікорська В. Комунікативний вплив художнього тексту на формування інформаційного простору. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка* : Філологічні науки. 2017. Випуск 44.
6. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.
7. Тягло О.В. Як розбудовувати громадянську освіту в Україні? *Наукові записки Києво-Могилянської академії*. Київ : Політичні науки, 2001. С. 84–89.
8. Федотовская Е.И. Методика развития критического мышления как важного фактора формирования иноязычной коммуникативной компетенции в специализированных вузах. Москва, 2015. 260 с.

References:

1. Vasylenko, O. (2017). Zastosuvannia zasobiv interaktyvnykh tekhnolohij navchannia pr vykladanni ukrains'koi movy za profesijnym spriamuvanniam majbutnim fakhivtsiam inzhenerno-tekhnichnykh spetsial'nostej. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohienka: Filolohichni nauky*, vol. 44. (in Ukrainian)
2. Hromovyi, V. (2004). Uroki reformuvania amerykanskykh shkil. Shkola. Kyiv: Pleydi. (in Ukrainian)
3. Kyienko-Romaniuk, L., Neprytskyj, O., & Korsak, K. (2017). Formuvania navychok krytychnoho myslennia v ukrainskykh shkoliariv i pidhotovka vchyteliv zahalnoosvitnikh shkil. (in Ukrainian)
4. Savchenko, H.O. (2007). Formuvannia krytychnoho myslennia studentiv pry doslidzhenni matematychnykh modelej ekonomiky. (in Ukrainian)
5. Sikorska, V. (2017). Komunikatyvnyj vplyv khudozhn'oho tekstu na formuvannia informatsijnoho rostoru. *Naukovi pratsi Kamianets'-Podid's'koho natsional'noho universytetu im. I. Ohienka: Filolohichni nauky*, vol. 44. (in Ukrainian)
6. Krouford, A., Saul, V., Met'iuz, S., & Makinster, D. (2006). Tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv. Kyiv: Pleydi, p. 220. (in Ukrainian)
7. Tiahlo, O.V. (2001). Jak rozbudovuvaty hromadjansku osvitu v Ukraini? [Naukovi zapysky Kyievo-Mohylianskoj akademii]. Kyiv: Politychni nauky, pp. 84–89. (in Ukrainian)
8. Fedotovskaia, E.Y. (2015). Metodyka razvytya krytycheskoho myshlenya kak vazhnoho faktora formyrovanya ynoiazychnoi kommunykativnoi kompetentsii v spetsyalyzyrovannikh vuzakh. Moscow, p. 260. (in Russian)